

Rola nauczyciela przedszkola w rozwijaniu twórczości plastycznej dzieci

Edyta Kozłowska

Twórcze wychowanie stanowi jedną z wielu dróg umożliwiającą pełne, kompetentne funkcjonowanie dziecka na kolejnych etapach jego życia, które nierzadko pogrążone jest w chaosie nacechowanym wieloma sprzecznościami. Kształtowanie postawy twórczej generuje niezbędne warunki do uczenia się, przyczynia się przełamaniu schematów w myśleniu i działaniu, sprzyja realizacji pomysłów oraz pobudza ciekawość poznawczą małego artysty. Metody pobudzające twórczość plastyczną dzieci muszą być adekwatne do wieku jednostki, jej obecnych możliwości oraz zgodne predyspozycjami jakie posiada. Optymalnym czasem na rozpoczęcie działań aktywizujących staje się wiek przedszkolny, wiek gwałtownego rozwoju wyobraźni oraz zabaw twórczych. Mentorem i zarazem przyjacielem dziecka w placówce przedszkolnej staje się nauczyciel, który pobudza jego dyspozycje do działań twórczych.¹ Stwierdzić można, że „nauczyciel wychowania plastycznego: wychowuje, kształci, kieruje, współdziała, inicjuje, zachęca do twórczego działania, udostępnia wartości, opiekuje się wychowankami, ocenia wyniki działania i proces rozwoju.”² Związku z powyższym jego rola polega na permanentnym oddziaływaniu na intensyfikację potrzeb podopiecznych, wzbogacając zarazem ich praktykę, zainteresowania celem przygotowania do czynnego i kreatywnego uczestnictwa w szeroko pojętej sztuce.

Cechy, jakimi winien odznaczać się nauczyciel wychowania przedszkolnego, ściślej jego dyspozycje oraz wartości jakimi się kieruje decydujące o rozwoju osobowości podopiecznych, o ich otwartej i twórczej postawie, najogólniej podzielić można na cztery kategorie. T. Marciniak³, zalicza do nich: umysłowość wychowawcy, cele i zadania realizowane w procesie wychowania plastycznego, umiejętności organizacyjno-praktyczne w tym metody oraz czynniki charakterologiczne. Pierwszy z wyodrębnionych zespołów cech określonych przez autora mianem umysłowości wychowawcy, to wykształcenie nauczyciela, jego kultura osobista, wiedza przedmiotowa, ogólna oraz umiejętność zastosowania jej w praktyce. Szczególnie ważne jest posiadanie obszernej wiedzy o sztuce, tej dawnej i najnowszej, dlatego też sprawą niezwykle ważną jest permanentne, systematyczne samokształcenie, zarówno teoretyczne jak praktyczne. Drugą kategorią cech osobowości nauczyciela są cele i zadania akceptowane, zrealizowane przez niego w procesie wychowania plastycznego. Określone w punkcie cele i zadania związane są nierozłącznie z pojmowaniem procesu edukacji i samego wychowanka, jego zainteresowań, potrzeb. W postępowaniu wychowawczym niezwykle ważna jest znajomość procesu rozwoju, również znajomość jednostkowych i społecznych zdeterminowań. Trzecia z kategorii cech osobowości nauczyciela sprowadza się do umiejętności organizacyjno-praktycznych oraz do metod stosowanych w ramach konkretnych zajęć z wychowankami. Określone w punkcie cechy są sumą doświadczeń pedagogicznych nauczyciela, oddziaływań wychowawczych oraz z refleksją nad tym, co do tej pory udało mu się osiągnąć w pracy. Które z metod kontynuować, z jakich technik i pomocy korzystać podczas zajęć. Ostatnią z wyodrębnionych cech, są czynniki charakterologiczne. W skład tej grupy wchodzi wola, stosunek do podopiecznych, do siebie oraz do swojej pracy. Zakres i stopień kreatywności nauczyciela zdeterminowany jest wolą jednostki. Ma ona także wpływ na sposób planowania celów, przebiegu decyzji oraz drogę postępowania w sytuacjach trudnych. Cechami jakimi winien odznaczać się w tej dziedzinie dobry pedagog to przede wszystkim oryginalność, systematyczność, poczucie obowiązku i dociekliwość. Powinien także wykorzystywać każdą spontaniczną sytuację oraz samodzielnie stwarzać stymulujące okoliczności inspirujące prace plastyczne podopiecznych. Wiek dzieci nierozzerwalnie wiąże się z ich możliwościami percepcyjnymi czy manualnymi, dlatego też należy pamiętać o stopniu spontaniczności ich wytworów. W grupach najmłodszych dominować powinna spontaniczna, naturalna ekspresja plastyczna, u starszych dzieci częściej należy inspirować, ukierunkowywać zainicjowaną twórczość. Bodźcem ekspresyjnych postaw dzieci stają się zajęcia indywidualne, zespołowe oraz grupowe. Pedagog w celu pobudzenia a zarazem rozwijania twórczości plastycznej wychowanków powinien stosować się w swojej pracy do zasad sformułowanych przez Paula Torrance⁴. Część z nich przytoczona została poniżej:

- ceń myślenie twórcze,
- zachęcaj do manipulowania przedmiotami,
- ucz tolerancji wobec idei i twórczych osobowości,
- strzeż się sztywnych schematów,
- stwórz i utrwalać twórczą atmosferę,
- zapewnij okresy wzmożonej aktywności oraz względnego spokoju,
- utrwalać zwyczaj pełnej realizacji pomysłów,
- wychowaj siebie na nauczyciela o otwartym umyśle.

Pragnieniem każdego dziecka jest potrzeba uznania, która w przypadku realizacji wytworów plastycznych przejawia się poszanowaniem jego pracy oraz wysiłku. Niezbędnym warunkiem sprzyjającym twórczości plastycznej jest atmosfera zaufania i wzajemnej pomocy. Ważniejszą cechą osobowości wychowawcy jest niewątpliwie empatia, bez której nie sposób byłoby odczytać wyrażone za pomocą ekspresji przeżycia przedszkolaków, rozumieć ich smutek czy radość przedstawioną za pomocą spontanicznie dobranych barw i kształtów. Obecność pedagoga podczas tworzenia daje dzieciom możliwość skorzystania z jego rad czy pomocy w celu realizacji określonych pomysłów. W pracy kieruje się intuicją, nie narzucając jednak swojego zdania podopiecznym. Twórczość plastyczna, która winna przebiegać w sprzyjających dziecku warunkach przyczynia się ożywieniu procesów poznawczych oraz związanych z nimi kontaktów

¹ M. Małek, *Rozwijanie zdolności twórczych*, „Blżej Przedszkola”, nr 1/2008, s. 66.

² T. Marciniak, *Problemy wychowania przedszkolnego*, „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1976, s. 130.

³ T. Marciniak, *Problemy...*, op. cit., s. 130-131.

⁴ M. Małek, *Rozwijanie zdolności twórczych*, „Blżej Przedszkola”, nr 1/2008, s. 66-67.

społecznych. Podczas zajęć plastycznych należy stworzyć przyjazną atmosferę wywołującą zainteresowanie, równowagę i odprężenie mobilizujące twórczą wypowiedź. Wstępnymi czynnościami nauczyciela zmierzającymi do rozwijania twórczości plastycznej wychowanków jest nauka posługiwania się poszczególnymi narzędziami i tworzywami. Realizację każdego nowego wyrobu poprzedza słowna instrukcja połączona z pokazem nauczyciela. Dotyczy ona zarówno metody korzystania z poszczególnych narzędzi, jak również sposobu i kolejności wykonania pracy. Różnorodne materiały zarówno przyrodnicze, jak i syntetyczne dostarczają natchnienia zarazem bodźca do wielu wspaniałych, innowacyjnych prac stanowiących podniecie nawet dla najbardziej nieśmiałego dziecka. Wykorzystywanie zróżnicowanych technik plastycznych oraz formy zawierających istotne wartości ekspresyjne wpływa na ożywienie wyobraźni oraz wdraża do podstawowych pojęć plastycznych takich jak np.: barwa, faktura, punkt. Znajomość różnorodnych środków wyrazu plastycznego sprzyja urzeczywistnieniu innowacyjnych pomysłów, jednocześnie zachęcając do podejmowania bardziej złożonych tematów. Techniki plastyczne najczęściej stosowane na zajęciach wśród dzieci młodszych, (trzy i czteroletnich) to: rysowanie kredkami: świecowymi, ołówkowymi, kredą; malowanie farbami plakatowymi, lepienie: z plasteliny, masy solnej. U dzieci starszych wykorzystywane są techniki wymagające już bardziej sprecyzowanych ruchów ręki, może to być technika np. batik, kalkografu, frotażu, malowanie farbami akwarelowymi na zróżnicowanym podłożu, wycinanie i wydzieranie z różnego materiału, lepienie: z gliny, masy papierowej, tkanie prostych form czy konstruowanie z tworzywa przyrodniczego i materiałów przemysłowych.

Fundamentalnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi twórczości plastycznej małego dziecka jest systematyczna i ciągła inspiracja jego prac. Jednym ze źródeł określonej inspiracji stają się zajęcia oraz zabawy zaplanowane i kierowane przez pedagoga. Niezwykle ważna jest zachęta, pochwała skierowana ze strony nauczyciela do dziecka, dzięki czemu zostaje ono zmobilizowane do większej, usamodzielnionej aktywności. Zabawy zespołowe, których celem jest zbiorowe malowanie, rysowanie czy formowanie kompozycji przestrzennych według własnej koncepcji, absorbują przedszkolaka emocjonalnie, jednocześnie motywując do kooperacji z innymi dziećmi. Kolejną ważną zasadą, służącą inspirowaniu twórczości dziecka jest organizacja i kierowanie zabaw i zajęć polegających na czynnym kontakcie z przyrodą. W tym wypadku nauczyciel pełni rolę przewodnika, zachęcając podopiecznych do obserwacji najbliższego otoczenia, która w miarę możliwości powinna być dokonywana za pomocą wszystkich zmysłów, np. obserwując kwiaty, poczuć można ich zapach. Pierwsze obserwacje i wrażenia jakich doznaje dziecko podczas wycieczek stają się inspiracją jego twórczości plastycznej, kształtując jednocześnie wrażliwość na jasność waloru, zróżnicowanie kształtów czy symetrię kontrastów. Zjawiska natury nowe i nieprzeciętne dla przedszkolaka, roślinność odróżniająca się intensywną barwą, dotąd nieznanym kształtem, wywołują w nim zainteresowanie. Za pomocą zabawy dziecko zapoznaje się z charakterystyczną roślinnością i zwierzętami: rozpoznaje kwiaty, liście, drzewa a także owady czy ptaki. Kreatywny nauczyciel każdą sytuacją potrafi inspirować swych podopiecznych, szczególnie podczas zabaw w kontakcie z przyrodą. Może wykorzystywać materiał przyrodniczy, za pomocą którego dziecko bada zróżnicowaną fakturę, którą może być np. kora, liście, kamienie, jak również zjawiska natury czy odgłosy przyrody, które znakomicie oddziałują na sferę przeżyć umysłowych i emocjonalnych dziecka, pobudzając zarazem jego wyobraźnię.⁵ Zajęcia plastyczne inspirowane przyrodą w zależności od wieku dzieci mają zróżnicowany charakter. W pierwszej fazie wieku przedszkolnego mogą to być prace inspirowane spacerami, nauczyciel kieruje uwagę podopiecznych na kolorystykę otaczającej przyrody. Odtwarzanie przez dzieci spostrzeżonej rzeczywistości odbywać się może na placu przedszkolnym np. rysowanie kredą na chodniku, patykiem na pisaku, zimą może to być konstruowanie zróżnicowanych form na śniegu, które później można zabarwić rozcieńczoną kolorową farbą lub w budynku przedszkolnym z wykorzystaniem dostosowanych do możliwości dziecka technik plastycznych np. kolorowanie, rysowanie, malowanie na papierze. Może to być także malowanie znalezionych na spacerze lub wcześniej przyniesionych do przedszkola materiałów przyrodniczych np. kamieni, orzechów. U dzieci w drugiej fazie wieku przedszkolnego zajęcia plastyczne inspirowane przyrodą przebiegają podobnie jak u dzieci młodszych z tym, że nauczyciel w pracy z dziećmi może wykorzystywać już bardziej skomplikowane techniki plastyczne np. frotaż, który może być stosowany bezpośrednio na spacerze – uzyskując zróżnicowaną fakturę np.: kora drzew, drobne kamienie czy ściany budynku, jak również frotaż stosować można w sali przedszkolnej wykorzystując w tym celu różnego rodzaju przedmioty znalezione na spacerze np. liście. Nauczyciel w grupie dzieci starszych inicjuje także zajęcia z wykorzystaniem materiałów przyrodniczych, z których przedszkolaki tworzą nowatorskie kompozycje przestrzenne. Inspiracją prac plastycznych okazać się mogą także odgłosy przyrody zasłyszane za oknem lub wcześniej przygotowane nagrania. Po ich wysłuchaniu przedszkolaki odzwierciedlają za pomocą rysunku usłyszane odgłosy i związane z nimi skojarzenia.

W podobnym stopniu inspirują twórczość plastyczną dzieci czytane przez nauczycielkę baśnie, wiersze, legendy ludowe i opowiadania, które zarazem przenoszą je w świat fantazji. Warunkiem koniecznym aby literatura stała się czytelna dla podopiecznych jest zrozumiały język, dostosowany do możliwości percepcyjnych dziecka, tematyka bliska przedszkolakowi, znana dobrze z doświadczenia oraz odpowiednia długość poszczególnych utworów. Nauczyciel kierując się wyborem utworu powinien skupić się w głównej mierze na tych, które posiadają dużą wartość literacką, wprowadzające w określony nastrój, zarówno radości jak i smutku, który będzie angażował słuchaczy emocjonalnie. U dzieci w pierwszej fazie wieku przedszkolnego umiejętność koncentracji uwagi jest na etapie kształtowania, jednocześnie dziecko w tym wieku żywo reaguje na wszelkiego rodzaju dźwięki, dlatego też utwory powinny być krótsze, z dużą ilością wyrazów dźwiękonaśladowczych. W drugiej fazie wieku przedszkolnego wychowanek potrafi już precyzyjniej i uważniej słuchać czytanych utworów, głębiej przeżywając ich treść.⁶ Po wysłuchaniu poszczególnych utworów literackich pedagog przeprowadza rozmowę na ich temat, następnie podopieczni tworzą prace związane z poruszaną tematyką, do których wykorzystane mogą być zróżnicowane techniki plastyczne adekwatne do wieku dzieci.

⁵ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość plastyczna dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1976, s. 144-149.

⁶ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość*, op. cit., s. 149-150.

„Inscenizacja baśni, legend ludowych i opowiadań oraz recytacje wierszy, które organizuje nauczycielka z dziećmi stanowią bogate źródło inspiracji ich twórczości plastycznej. W inscenizacjach tych dziecko występuje w roli aktora, reżysera i dekoratora, często również i twórcy improwizującego wygłaszany tekst.”⁷ Spektakl, w którym słowo połączone jest za pomocą ruchu, dopełniony kolorową, oryginalną dekoracją w znaczący sposób oddziałuje na wyobraźnię zarówno widza, jak i małego aktora. Przeżywane podczas występu emocje przez uczestników inscenizacji są dla dziecka niezmiernie wychowawcze i kształcące. Forma ta przeznaczona jest dla dzieci będących w drugiej fazie wieku przedszkolnego. Stwarza ona wiele sytuacji umożliwiających pobudzenie twórczości plastycznej małego dziecka. Może to być zarówno wykonywanie przez podopiecznych poszczególnych elementów dekoracji, tworzenie kukiełek do teatrzyku jak również sama treść utworu może inspirować ekspresję plastyczną dzieci.⁸

Kolejnym sposobem inspirowania twórczości plastycznej dzieci w wieku przedszkolnym, są zajęcia muzyczne. Polegają one na słuchaniu czytelnych utworów muzycznych, śpiewaniu piosenek, tańczeniu oraz improwizacjach ruchowo-śpiewanych. Wszystkie z wymienionych form sprzyjają pobudzaniu kreatywności przedszkolaków. Aby rozwijać twórczość plastyczną podopiecznych pedagog stwarza sytuacje, w których otrzymane wytwory inspirowane są przeżyciami związanymi ze słuchaniem nieskomplikowanych utworów słowno-instrumentalnych. Zarówno dzieci z młodszymi, jak i starszymi grupami wiekowymi mogą tworzyć kompozycje z różnych elementów, rysować, malować doznane wrażenia i przeżycia w trakcie wysłuchiwanie utworów lub od razu po ich zakończeniu. W starszych grupach wiekowych stymulującą okazuje się muzyka klastyczna, pod wpływem której, w trakcie słuchania dziecko wyraża swoje emocje na kartce papieru za pomocą linii, kształtów oraz kolorów wykreowanych przy pomocy kredek czy farb. Muzyka ta musi być dostosowana do możliwości percepcyjnych słuchaczy. Powinna być skoczna, rytmiczna o intensywnym brzmieniu ze znacznymi kontrastami.⁹ W drugiej fazie wieku przedszkolnego nauczyciel może inicjować zajęcia, których celem jest odtwarzanie rytmu słuchanego utworu poprzez malowanie lub rysowanie. Ciekawymi zajęciami wyzwalającymi aktywność twórczą integrującą plastykę z muzyką jest samodzielne wykonywanie przez przedszkolaków instrumentów z wykorzystaniem różnego rodzaju materiałów odpadowych i tworzywa przyrodniczego np. plastikowe kubki po jogurtach, rolki po papierze toaletowym, groch, fasola czy różnego rodzaju kolorowe papiery. Nowopowstałe instrumenty mogą być akompaniamentem śpiewanej piosenki, mogą także tworzyć swoistego rodzaju orkiestrę do utworów muzyki klastycznej. Zajęcia przeznaczone są zarówno dla dzieci młodszymi jak i starszymi.

Stwarzanie sytuacji, w których dzieci mają możliwość obcowania z szeroko pojętą sztuką jest niezwykle ważne. Najlepszą okazją do przybliżenia sztuki, którą są zarówno obrazy, rzeźby czy kompozycje przestrzenne, mogą być wizyty w galeriach sztuki. Nie zawsze jest to możliwe w warunkach przedszkolnych, dlatego też dobrym sposobem na rozpowszechnianie kultury wyższej przez nauczyciela wychowania przedszkolnego jest wspólne z dziećmi oglądanie kolorowych reprodukcji dzieł malarskich. Najodpowiedniejsze są te reprodukcje, które dotyczą sztuki współczesnej. Wartościowe mogą okazać się również niektóre z ilustracji książkowych, obcowanie z nimi stanowi jeden z pierwszych etapów kontaktów dziecka ze sztuką. Podczas oglądania ważne jest, aby pedagog komentował nastrój dzieła, kolorystykę, kompozycję czy treść. Komentarze dostosowane do możliwości dziecka przyczyniają się do rozwoju zainteresowań dziełem plastycznym.¹⁰ „Współczesne malarstwo jest bliskie ekspresji plastycznej dziecka, jego wrażliwości i kolorystyce. Rzeźba, grafika, tkanina artystyczna i architektura oraz inne dyscypliny współczesnej sztuki działają twórczo na dziecko i inspirować jego wyobraźnię plastyczną.”¹¹ Reprodukcje z jakimi dziećmi zostają zaznajamiane w pierwszym etapie wieku przedszkolnego winny być znane dziecku, czyli związane z najbliższym otoczeniem. Mogą to być zarówno scenki rodzinne, eksponujące określone uroczystości, czy zabawy, jak również przedstawiające zwierzęta bliskie dziecku. Z pomocą nauczyciela podopieczni opisują co znajduje się na ilustracjach. W drugim etapie wieku przedszkolnego treści obrazów czy ich reprodukcji mogą już być bardziej zróżnicowane. Tematyka przedstawia np. aktualną porę roku, czy swobodną, wyrażoną za pomocą szerokiej gamy barw ekspresję plastyczną. Pięciolatki samodzielnie lub przy niewielkiej pomocy nauczyciela opisują poszczególne elementy ilustracji, definiują konkretne kolory następnie łączą wszystkie te składniki określając ogólny nastrój i tematykę dzieła. Dana forma odbioru dzieł sztuki może stać się inspiracją nowopowstających prac plastycznych przedszkolaków wyrażonej zarówno w poruszanej przez nie tematyce, jak również kolorystyce ukazanej w coraz bardziej oryginalnym zestawieniu.

Sztuka ludowa, podobnie jak powyższa twórczość także jest bliska ekspresji plastycznej małego dziecka. „Rzeźba i malarstwo ludowe, drzeworyty, tkanina, zdobnictwo ludowe (wycinanki, ornamenty), ceramika, hafty, koronki, strój ludowy, budzą żywe zainteresowanie dziecka.”¹² Dlatego też wychowawca powinien stwarzać możliwość bezpośredniego kontaktu ze sztuką ludową danego regionu bliskiego dziecku. W miarę możliwości głównie w grupach starszych powinny być organizowane różnego rodzaju wycieczki do pracowni twórców oraz artystów ludowych by zaznajomić wychowanków z samym twórcą, jego działalnością i warsztatem. Poszczególne wycieczki ukazują przedszkolakom specyfikę pracy twórcy, jednocześnie stając się inspiracją dla nowopowstających prac plastycznych. Po takiej wizycie dzieci mogą wykonywać zarówno różnego rodzaju ozdoby związane z określonymi świętami np. zabawki na choinkę, palemki czy pisanki, lepić z gliny naczynia jak również mogą tworzyć proste tkaniny. Inspiracją prac plastycznych dzieci trzyletnich stają się w głównej mierze ilustracje dotyczące obrzędów ludowych charakterystycznych dla danego regionu. Podobnie jak u dzieci starszych spotkanie z twórcą ludowym dla trzylatków jest ekscytującym przeżyciem, które zaakcentowane zostaje w ich twórczości.

⁷ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość...*, op. cit., s. 150-151.

⁸ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość...*, op. cit., s. 150-151.

⁹ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość...*, op. cit., s. 151-152.

¹⁰ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość...*, op. cit., s. 153.

¹¹ J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość...*, op. cit., s. 153-154.

¹² J. Cybulska-Piskorek, *Twórczość...*, op. cit., s. 154.

Wszystkie omówione formy aktywności, spełniają podstawowy cel, którym jest inspirowanie dzieci do działania twórczego. Pobudzają naturalną u dziecka w tym wieku samorzutną ekspresję plastyczną, wprowadzają jednocześnie w świat zróżnicowanych barw i oryginalnych kształtów. Sprzyja to rozwojowi uczuć i wyobraźni, stymulując zrazem kreatywność dziecka nadając jej nową treść. Własna działalność twórcza konweniuję potrzebę samorzutnej ekspresji i mobilizuję do dalszych przedsięwzięć, w których wybór określonych środków sukcesywnie podporządkowany staje się konkretnym celom.